

УДК 342.34/57

Н. А. Сердюк
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету економіки і права
Київського національного лінгвістичного університету,
Голова Київської міської організації
«Асоціація українських правників»

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПОКАЗНИК ПРАВОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Суспільство як форма існування багатогранних відтінків індивідуальної свідомості є специфічним феноменом оточуючого середовища, за допомогою якого середовище отримує змогу пізнавати само себе, тобто свою сутність. Суспільством можна назвати сукупність людей, яка є носієм знань, генератором нових узагальнених уявлень про спільний рух соціуму і його частин на шляху до майбутнього. Крім того, це поняття має інтегруючий зміст усіх цих об'єднань і за своїм змістом має вищу сутність, а тому до світової спільноти у різних випадках апелюють як до нації, народу, так і до держави.

Суспільство як сукупність особистостей володіє більшими знаннями, ніж будь-яка частина, воно не обмежено географічними кордонами як держава, керується загальноприйнятими цінностями, недотримання яких може призвести до військових конфліктів як між державами, так і між групами усередині держави. Оскільки суспільство у своїй свідомості має всю сукупність знань про добро і зло, принципи створення і руйнування, то воно обирає відповідний напрям для своїх дій, а не реалізує їх одночасно. Крім того, воно структурує свою діяльність, обмежуючи її рамками конкретної території і визначених людських ресурсів, що знаходить свій прояв у тих чи інших організаційних формах соціуму від кількох осіб чи первісної общини до сучасних державних утворень, що перевтілюються нині у форму планетарної держави чи планетарного суспільства завдяки процесам глобалізації.

Об'єднання членів суспільства вимагає від них зміни формату особистої діяльності і зміни формату діяльності суспільства загалом потребує створення такої форми суспільства, функціональність якого забезпечить ефективне задоволення потреб максимальної кількості членів суспільства [1]. Таким чином, суспільство у формі держави використовує частину своїх ресурсів на виконання задач, продиктованих ззовні, ворогом, а особа в державі свідомо жертвує частину своєї свободи на спільні цілі задля збереження свого життя і забезпечення комфорту, беручи, таким чином, участь у спорудженні фортеці, захисті міста чи сплаті податків. Зазвичай така діяльність спрямована на забез-

печення військової безпеки або усунення загроз життю великої кількості людей чи вирішення проблем щодо погіршення його якості, як-то природні та екологічні катаклізми. На пожертвувані блага суспільство створює і утримує структуру суспільного використання – державний апарат, що включає матеріальні і людські складники, має апарат примусу, є захисником природного порядку і закону, зумовлених народом, суспільством. Це дає змогу суспільству мати спеціалізовану структуру придушення чужинських соціальних структур (армія ворога, власні злочинні угруповання), що несуть негативний потенціал духовності щодо цього суспільства, спрямований на його руйнування.

З часом або за певних умов державна структура, точніше духовна складова частина на вищому ієрархічному рівні управління, маючи функцію примусу, надає їй першочергового значення і забезпечує своє існування не коштом благ, наданих громадянами, а шляхом насильного вилучення у представників суспільних об'єднань, тобто сама починає виконувати роль ворога щодо своїх громадян, що її створили. Держава починає паразитувати на суспільстві, що створило її. Крім того, і представники народу, побачивши, що структура примусу справляється з проблемами самостійно, також перестають брати участь у процесі взаємодії і паразитують. Зазвичай, це або наближені до керівництва особи, або частина населення з егоїстичною свідомістю, в яких тактичне мислення переважає над стратегічним мисленням і духовністю. Тому суспільство не має допускати відхилення від встановленої взаємодії та нанесення збитків суспільним інтересам, які спрямовані на зміцнення оборонної структури держави та інших її структур. Чим далі, тим більше ми спостерігаємо таке ставлення до держави та до своїх обов'язків перед суспільством із боку значної кількості підприємців і громадян. Це проявляється у спробах приховування податків, відмові від участі у суспільно корисній праці тощо, хоча і держава не квапиться виконувати свої конституційні зобов'язання з забезпечення громадян роботою, житлом, соціальними гарантіями, регулювання використання новостворених благ.

Особи, не сплачуючи податки, не виконують свої зобов'язання суспільного договору, оскільки не бачать у цьому необхідності, особливо у разі відсутності зовнішньої військової загрози, або ж у самій структурі управління відбувається демонтаж її позитивного призначення і народ сприймає її як ворога. У цьому разі у структурі системи державного управління відбувається втрата розуміння сенсу її призначення щодо захисту й охорони соціуму і з'являється розуміння виключності її ролі у суспільстві. Вона узурпує функцію права управління ресурсами суспільства до рівня виключного права управління і розпорядження ними тільки особами, що займають верхній щабель влади цієї структури. Керівник владної структури, наділений правом одноосібного прийняття рішень у момент, що потребує швидкої реакції на ситуацію, особливо в бою, починає застосовувати це право і у мирний час, порушуючи демократичні принципи народовладдя. Це стає можливим завдяки тому, що основна маса населення проживає і розпорошена на великій території, зайнята своїми повсякденними справами і їй неможливо швидко зібрати, як це було у містах-полісах.

Народ, що делегує владу таким особам із компактним енергетичним військовим потенціалом, стає не первинним, а вторинним елементом державної системи і перетворюється на раба силової структури, що представляє владу. Як показує історія, минає багато часу, протягом якого народ і суспільство подолають багато випробувань у боротьбі зі структурою влади, перш ніж вони знайдуть прийнятний збалансований паритет у питанні співвідношення використання створеного національного продукту. У розвинених країнах народ отримує більш жирний шматок від суспільного пирога, оскільки загалом розвинені держави грабують більш слабкі, завдяки чому отримують процвітаюче життя. Натомість у слаборозвинених країнах народ не отримує такої підтримки від ієрархів і тому залишається обездоленим, на відміну від мешканців розвинених країн. Україна займає місце у списку країн третього світу, і осмислення суспільних відносин поки що не закінчено. Громадяни все ще вірять у добру, турботливу державу, яку бачили при соціалізмі.

Держава, розвиваючись історично, поступово додавала функції до свого первісного призначення захисту, множинність яких ми можемо спостерігати нині. Більшість функцій почали з'являтися під тиском народу, з одного боку, держава йшла на поступки, щоб не втратити владу, з іншого – за спільною згодою, суспільним договором, як у разі її створення. Структурні частини державної конструкції виконують велику кількість різноманітних функцій, які задовольняють суспільство. Але й суспільство розвивалося у цей час, його розвиток проходив трохи в іншому форматі, ніж розви-

ток держави. Держава вдосконалювалася структурно, об'єктно, функціонально, а суспільство розвивалося інтелектуально на основі зростання інтелекту окремо взятих індивідумів. Вони з розвитком забували одні знання або відмовлялися від них, натомість набували інші, нові, держава була більш інертною, що приводило до суттєвих протиріч держави і індивідів. Розвиток держави і суспільства – процеси, вбудовані один в одного, але разом із тим розділені до певної межі.

В умовах розвинених суспільних відносин у суспільстві і зупиненні військових конфліктів роль держави у виконанні своєї первісної функції щодо захисту від зовнішніх посягань на майно і свободу громадян втрачає своє значення. Але сучасні події у світі загалом та Україні зокрема показали, наскільки слабка духовна основа в людині і міцні егоїзм, жадібність, гордість, що проявляють себе повною мірою, коли не працюють важелі протидії, які має створити суспільство. Ці якості притаманні кожній людині, і особа, що обіймає високу посаду в державі, не є виключенням. Яскравим прикладом є події, спричинені діями можновладців, які мають місце у процесі становлення незалежної України і призвели до сучасного протистояння з Росією.

Держава як стійка форма територіальної організації суспільства у структуру, здатну протистояти посяганням ззовні з метою захисту своєї цілісності, згодом бере на себе додаткові функції, що дають змогу ефективно зберегти цю цілісність шляхом усунення не тільки зовнішніх, а й внутрішніх проблем, що виникають у державі. Тому органи влади зазнають змін, часом шляхом кровавих протистоянь між суспільними групами з різними політичними поглядами та ідеологією.

Нині у світі існує майже дві тисячі конфліктних, «гарячих точок», в яких аргументом правоти виступає зброя. Розвиток державної конструкції ускладнив механізм її функціонування, оскільки необхідно було узгодити і скоординувати взаємодію багатьох структур (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, пенсійний фонд, використання природних ресурсів, екологія, сільське господарство, промисловість, економіка, зовнішні відносини, фінанси, транспорт, адміністративні одиниці та ін.). Але в основі цієї ієрархічної системи правління держави знаходиться людина, і тому від рішення, прийнятого цією людиною, залежить кінцевий результат. Щоб приймати «правильні» рішення, що сприяють розвитку суспільства, людина у системі державного управління має бути духовно вихованою і професійно грамотною. Професійну освіту особа може отримати, а духовним вихованням держава не займається і не знає як, крім кількох біблійних заповідей.

Духовність людини необхідно формувати у школах, де вона отримує знання для майбутньо-

го розвитку і про наслідки у разі прийняття бездуховних рішень і дій. У нас вже накопичений досвід про негативні наслідки, його необхідно обґрунтувати, узагальнити і навчити наших посадовців. Бездуховні вчинки блокують розвиток майбутнього не тільки конкретної особи, а й її родичів і близьких цієї людини. А якщо такі діяння відбуваються масово, то розвиток всієї країни знаходиться у загальмованому стані, що, наприклад, ми спостерігаємо в Україні за часів незалежності, або призводить до деградації суспільства. Однією з основних характеристик суспільства є обсяг накопичених знань, що відтворюють рівень його розвитку, матеріалізуються в реальному діапазоні державними структурами та відображають форму правління держави – демократичну, аристократичну, диктаторську, охлократичну чи будь-яку іншу.

Через систему встановлених чи відомих дій та приписів людина-управлінець у державній системі є ключовим елементом першого базисного рівня, що регулює направленість цих дій із достатнім ступенем точності. У його роботі зі взаємодії суспільних процесів, людей і подій, що охоплює загальнонародний масштаб, не мають відбуватися гальмування, неполадки, втрати, витоки, внаслідок яких суспільство отримує нульовий або негативний результат. Тому нині в системі влади мають діяти не принципи одноосібного прийняття рішення, яке породжує корупцію, а колегіального чи паралельного прийняття рішення зі складних питань, що буде виключати спокусу деяких осіб скористатися суспільними ресурсами. Саме такі корупційні питання необхідно розглядати і вирішувати громадськими організаціями, які беруть участь в управлінні державою. Не варто боятися збільшення чисельності апарату управління, науково-технічний прогрес дасть змогу звільнити дедалі більшу кількість людей із виробничого процесу без скорочення вироблених благ, давати їм нові знання, а це відкриває можливості для вдосконалення сфери державного управління, посилення його аналітичної функції, притаманної тільки людині.

Якщо державу і владу представляти народу як інструмент насилля, то, природно, народ буде вимагати скорочення і обмеження, а влада буде кричати про скорочення свого апарату [2; 3]. Інша справа, що особи, які увійшли у систему управління державою, не можуть організувати належним чином використання ресурсів, потокають безнадійній їхній крадіжці та самі причетні до цього чи застосовують схеми несправедливого розподілу отриманих благ. Скорочення зазвичай торкається дрібних чиновників і не вирішує проблеми протиріч між владою і народом, оскільки необхідно змінювати не кількість державних службовців, а системне мислення влади, яке закладається її вищим керівництвом. У разі скорочення службовців

у державному управлінні мислення самої системи не змінюється і народ змін не відчуває.

Крім того, владі належить не тільки функція насилля, а й першорядна функція управління, яка має забезпечити скоординованість дій громадян, давати їм інформацію про прогнози і сучасний стан справ. Цю функцію сучасна влада відкинула на другий план. Замість того, щоб розвивати систему статистики, держава скоротила кількість звітних показників, які у процесі використання інформаційних технологій можуть сформуватися автоматично. Нині не можна отримати не тільки справжніх відомостей від чиновника по статистиці, щоб мати уяву про стан тієї чи іншої сфери діяльності, але й інформацію про використання фінансових ресурсів. Задля полегшення життя громадян, спрощення доступу до фахівців, економії їх часу необхідно збільшити кількість державних службовців – юристів, консультантів, архітекторів, робітників комунальних служб, медичних працівників, педагогів, вихователів, спортивних тренерів та інших. Науково-технічний прогрес дає змогу отримати будь-які блага, використовуючи сили природи.

У такому суспільстві, що постійно розвивається, дедалі більша частина населення буде переходити у сфери розумової праці, у тому числі і управлінської. Зростання процесів взаємодії суспільства із середовищем і між собою потребує забезпечення більш глибокої координації всієї множинності процесів, що безперервно, лавиноподібно з'являються у суспільстві у дедалі більших масштабах. Суспільство це відчуває інтуїтивно, що демонструє ріст кількості політичних партій в Україні, оскільки державні структури неспроможні привести життєдіяльність суспільства до прийняттого для народу формату.

Народ прагне надати допомогу владі, об'єднується у партії, які формують своє бачення діяльності та хочуть змінити ситуацію. Водночас більшість партій говорить про те, що немає єдиного розуміння цілей і задач у суспільстві, іде їх пошук. Відсутність духовних орієнтирів або неприйняття духовних цінностей не дає суспільству консолідуватися задля визначення мети і шляхів її досягнення.

Як вже зазначалося, людина, яка знаходиться в основі ієрархічної системи управління держави, є тільки ключовою ланкою у прийнятті найважливіших, «правильних» рішень щодо питань розвитку суспільства. Оскільки у системі управління задіяна велика кількість людей, можлива кількість помилкових і небажаних рішень також може бути велика у разі непрофесійності і бездуховності цих людей. Тому необхідна система відбору і підготовки професіоналів та їх просування по службі.

Суспільство зі своїми світськими метушливими проблемами з давніх часів примушувало

людей шукати відповіді, які б дали змогу йти по життю праведним шляхом. Деякими особами у давні часи проблеми спілкування з суспільством і державою вирішувалися через інститут монастирів, який був найкращим засобом вирішення цих проблем. Ховаючись таким чином від вирішення світських проблем, які виникали з калейдоскопічною швидкістю, у монастирях вони отримували все необхідне для забезпечення функціонування тіла. Вони виробляли їжу, предмети побуту, знаходили заняття для душі, на відміну від інших громадян, які, виживаючи, задовольняли бездуховні примхи олігархів, прийняті суспільством. У конструкції суспільних інтересів України нині можна виділити п'ять основних груп: президент, депутати, виконавча влада (вони утворюють одну групу власників-олігархів, об'єднаних своїми інтересами), дрібні підприємці і народ, чиї інтереси майже не враховуються. Група олігархів виникає опосередковано, через інтереси власників, які підсвідомо розуміють, що без народу бізнес зникне, але навіть за таких умов вони сприймають народ як допоміжний, а не основний елемент держави. Першим елементом держави, на їх переконання, є вони. Тому їхні інтереси, ілюзії бажань, які вони матеріалізують будь-якою ціною коштом народу, націлені на збагачення, що схвалюється і дає змогу належати за соціальною градацією до «еліти», хоча були часи, коли суспільна ідеологія вважала стяжательство гріхом.

В наявній ідеологічній системі інтереси народу як основного системоутворюючого елемента держави, який є не від'ємною складовою частиною держави, опиняються у справах еліти, пов'язаної із законотворчістю, на останньому місці і задовольняються залишковим принципом. У рішеннях, прийнятих «елітою», переважає її особиста зацікавленість – прибуток, який необхідно отримати за будь-якої умови. Хоча «еліта» говорить про користь конкуренції, сама намагається уникнути її будь-яким чином.

Економічна війна значно відрізняється від воєнних дій. У цій війні атакуюча сторона активно розвивається, використовуючи іншу сторону як біомасу, з території якої висмоктуються як природні, так й інтелектуальні ресурси [4]. До того ж ні наш народ, ні окремо взята особа здебільшого не знають своїх обов'язків. Людині постійно розповідають про права, і вона хоче отримати їх плоди, але на тому, що плоди є результатом виконання своїх обов'язків народом і кожної людини особисто [5], а не депутатами, мало хто загрожує увагу [6]. Необхідно, зрештою, відійти від усталеної у радянський період політики «наказу зверху» й усвідомити, що народ сам має творити блага, а депутати зобов'язані цьому тільки спри-

яти. З цією метою необхідно доповнити ст. 57 Конституції України, яка кожному гарантує право знати свої права і обов'язки, оскільки зазначене у цій статті доведення до відома населення не має у дійсності необхідного «доведення до відома населення».

Тому треба на законодавчому рівні вирішити питання правової освіти та формування правової свідомості населення і розпочати це з правової освіти молоді у школах. Крім того, необхідно проводити різноманітні правові тренінги і школи для дорослого населення з різних напрямів із метою попередження та подолання проблем, які виникають у них у суспільному житті та різних видах діяльності. Особливо такі школи необхідні для посадовців та державних службовців, які безпосередньо на державно-правовому рівні регулюють інформаційний простір та за допомогою інформаційних технологій мають не допускати інші країни у формування правової свідомості, духовного і культурного розвитку громадян.

Література

1. Бабарикіна Н. А. Громадянське суспільство як засіб гармонізації відносин між державою і громадянами. *Політологія*. 2014. № 11 (115). С. 71–76.
2. Тигипко С. Л. Україна: Проект розвитку. Київ : ФОП Гудименко С.В., 2009. 184 с.
3. Богословська І., Дідковський І., Чалий О. План розвитку країни. Київ : Вид-во «Пенсія», 2006. 212 с.
4. Сердюк Н. А. Збереження інтелектуальних ресурсів – стратегія розвитку країни і нації. *World Science. Multidisciplinary Scientific Edition*. Scientific Educational Center. Warsaw, Poland. 2017. № 12(28). Vol. 2, S. 59–64.
5. Сердюк Н. А. Проблеми адаптації молоді у сучасних умовах. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матер. наук. семінару, м. Дніпро 8 грудня 2017 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 104–107.
6. Конституція України: Закон від 28.0.1996 р. № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Анотація

Сердюк Н. А. Рівень розвитку громадянського суспільства як показник правової, соціальної держави. – Стаття.

У своїй статті автор визначає поняття «суспільство» як сукупність людей, яка є носієм знань, генератором нових узагальнених уявлень про спільний рух соціуму і його частин на шляху до майбутнього. Зростання процесів взаємодії суспільства із середовищем і між собою потребує забезпечення більш глибокої координації всієї множинності процесів, що безперервно, лавиноподібно з'являються у суспільстві у дедалі більших масштабах.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальна держава, правова держава, права і обов'язки громадян, соціальна свідомість.

Аннотация

Сердюк Н. А. Уровень развития гражданского общества как показатель правового, социального государства. – Статья.

В своей статье автор определяет понятие «общество» как совокупность людей, которая является носителем знаний, генератором новых обобщенных представлений об общем движении социума и его частей на пути к будущему. Рост процессов взаимодействия общества со средой и между собой требует обеспечения более глубокой координации всей множественности процессов, которые непрерывно, лавинообразно появляются в обществе во все больших масштабах.

Ключевые слова: гражданское общество, социальное государство, правовое государство, права и обязанности граждан, социальное сознание.

Summary

Serdiuk N. A. Level of development of civil society as an indicator of the legal, social state. – Article.

In his article, the author defines the concept of “society” as a collection of people who is the bearer of knowledge, the generator of new generalizations of the common movement of society and its parts on the path to the future. Growth processes of interaction with environment and among themselves needs to ensure a deeper coordination of the whole multiplicity of processes, continuously, avalanche appear in public more and more scale.

Key words: civil society, social state, rule of law, rights and duties of citizens, public consciousness.